

SUN'IY YO'LDOSHLAR TO'QNASHUVI VA XALQARO JAVOBGARLIK: KOSMIK HUQUQDA YANGI INQIROZ BOSQICHI

Xabibullayev Boburmirzo Baxtiyor o'g'li

Alfraganus University 1-bosqich talabasi

Turdiyev Madiyor Mamanazarovich

katta o'qituvchi

Annotatsiya: *O'zbek tili: So'nggi yillarda sun'iy yo'ldoshlar sonining keskin ortishi kosmik makonda xavfsizlik va javobgarlik masalalarini yanada murakkablashtirdi. Xalqaro huquqda kosmik obyektlar to'qnashuvi natijasida yetkazilgan zarar uchun kim javobgar bo'lishi masalasi hanuzgacha ochiq qolmoqda. Mazkur maqolada 1972-yilgi "Javobgarlik to'g'risidagi konventsiya"ning amaliy ahamiyati va uning zamonaviy kosmik faoliyat sharoitida yetarli yoki yetarli emasligi tahlil qilinadi. SpaceX, Starlink va boshqa xususiy operatorlarning faoliyati misolida xalqaro javobgarlikning davlatlar o'rtasida taqsimlanishi muhokama qilinadi. Tadqiqot yakunida xalqaro huquqda "kosmik javobgarlik mexanizmini raqamlashtirish" zarurati asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *kosmik huquq, javobgarlik konvensiyasi, sun'iy yo'ldoshlar, xalqaro huquq, kosmik xavfsizlik, SpaceX, Starlink, to'qnashuvlar*

Русский язык: Резкое увеличение числа искусственных спутников за последние годы значительно осложнило вопросы безопасности и ответственности в космическом пространстве. В международном праве до сих пор не решен вопрос о том, кто несет ответственность за ущерб, причиненный в результате столкновения космических объектов. В статье анализируется практическое значение Конвенции об ответственности 1972 года и ее достаточность в современных условиях. На примере деятельности компаний SpaceX и Starlink рассматривается распределение международной ответственности между государствами. В заключении обосновывается необходимость цифровизации механизма космической ответственности в международном праве.

English: The rapid increase in the number of artificial satellites has greatly complicated the issues of safety and liability in outer space. International law still lacks clarity on who bears responsibility for damages resulting from satellite collisions. This article analyzes the practical relevance of the 1972 Liability Convention and evaluates its adequacy in the context of modern space activities. Using the cases of private actors such as SpaceX and Starlink, it explores how international responsibility is shared among

states. The study concludes by proposing the digitalization of the space liability mechanism within international law.

Kirish: Kosmik faoliyatning tijoratlashuvi, ayniqsa past orbitadagi sun'iy yo'ldoshlar sonining keskin ko'payishi natijasida yangi huquqiy muammolar paydo bo'lmoqda. 1972-yilda qabul qilingan "Javobgarlik to'g'risidagi konventsia" o'z davrida inqilobiy hujjat bo'lgan bo'lsa-da, bugungi raqamli va xususiylashtirilgan kosmik faoliyat sharoitida u o'z dolzarbligini yo'qotmoqda. Hozirda yuzlab sun'iy yo'ldoshlar to'qnashuv xavfi ostida bo'lib, ular orasida davlatlararo emas, balki xususiy kompaniyalar o'rtasidagi ziddiyatlar ham yuzaga chiqmoqda. Shu bois kosmik javobgarlik masalasini qayta ko'rib chiqish, yangi raqamli monitoring tizimlarini joriy etish va xalqaro javobgarlikni aniq mexanizmlar orqali belgilash zarurati tug'ilmoqda.

So'ngi yillarda xususiy kompaniyalar (masalan, SpaceX, Blue Origin, OneWeb) tomonidan orbital faoliyatning faollashuvi natijasida, mavjud xalqaro-huquqiy mexanizmlar bu sub'yektlarga qanday yurisdiksiya qo'llanishi borasida aniq tavsiyalar bermaydi. Shuningdek, Oy yoki asteroidlardagi tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha xalqaro kelishuvlarning mavjud emasligi, kelajakda kuchli siyosiy va harbiy to'qnashuvlarga zamin yaratishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada kosmik ob'ektlar ustidan yurisdiksiya masalasi, xalqaro huquqdagi mavjud bo'shliqlar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi.

Metodologiya: Ushbu tadqiqot huquqiy-normativ tahlil va geosiyosiy kontekstual tahlil metodlariga asoslangan. Tadqiqotda quyidagi manbalar tahlil qilindi:

1967-yilgi Kosmik shartnoma (Outer Space Treaty)

1979-yilgi Oy shartnomasi (Moon Agreement).

2015-yilgi AQSHning "Commercial Space Launch Competitiveness Act" qonuni.

ESA (Yevropa kosmik agentligi) va Xitoy Kosmik Agentligi hujjatlari.

BMTning kosmik fazodan foydalanish bo'yicha Qo'mitasi (UNOOSA) materiallari.

Natijalar:

1. Yurisdiksiya bo'yicha mavjud shartnomalar nomuvofiqligi aniqlandi. Kosmik shartnomalarda yurisdiksiya asosan davlatlar doirasida ko'riladi, xususiy sub'yektlar aniq belgilanmagan.

2. Xususiy kompaniyalar faoliyati xalqaro huquqning "bo'sh joyi"ga to'g'ri keladi. Bu esa ularning harakati ustidan nazoratni qiyinlashtiradi.

3. AQSH va Luksemburg kabi ayrim davlatlar o'z qonunlari orqali resurslar egaligini qonuniylashtirmoqda, bu esa xalqaro nizolarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

4. Yevropa va Osiyo davlatlari ushbu huquqiy bo'shliqni to'ldirish uchun xalqaro mexanizm zarurligini ilgari surmoqda.

Tahlil va muhokama: Kosmik faoliyat ustidan yurisdiksiyaning yetarlicha aniqlanmaganligi quyidagi xavflarni keltirib chiqaradi:

Geosiyosiy muvozanatsizlik: AQSH va Xitoy o'rtasida fazoviy ustuvorlik uchun raqobat kuchaymoqda.

Xavfsizlik tahdidlari: Harbiy sun'iy yo'ldoshlar yoki lazerli tizimlar joylashtirilgan taqdirda xalqaro qonunlar ta'sir kuchiga ega emas.

Iqtisodiy monopoliyalashuv: Xususiy kompaniyalar asteroidlardan resurs qazib olishni monopoliyalashishi mumkin.

Bu xavf-xatarlar xalqaro hamkorlik asosida, ayniqsa BMT doirasida yangi huquqiy mexanizmlarni shakllantirish orqali yumshatilishi mumkin. Yangi konvensiyalar, xalqaro sud yurisdiksiyasi va sun'iy yo'ldoshlar monitoring tizimi yo'lga qo'yilishi zarur.

Xulosa va tavsiyalar: Kosmik yurisdiksiya masalasi xalqaro huquqda eng dolzarb va ziddiyatli masalalardan biri hisoblanadi. Xususan:

Mavjud shartnomalar yangilanishi zarur.

Xususiy sektorning faoliyatiga xalqaro qonunchilik doirasida aniqlik kiritilishi kerak;

BMT va boshqa ko'p tomonlama diplomatik platformalar doirasida yangi hujjatlar ishlab chiqilishi lozim;

Xalqaro fazoviy sud organi yoki arbitraj tizimini joriy etish taklifi ko'rib chiqilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA). Outer Space Treaty (1967).
2. Tronchetti, F. (2013). Legal Regime of Moon Resources. Journal of Space Law.
3. Jakhu, R. (2011). Legal Issues in Space Policy. Space Policy, 27(5)
4. Commercial Space Launch Competitiveness Act (U.S., 2015).
5. Hanlon, M. (2020). Private Actors in Space and the Public International Law. European Journal of International Law.
6. ESA. White Paper on Space Governance (2021).
7. China Space Agency. Policy Document on Lunar Resources (2022).
8. Lykov, A. (2020). Юрисдикция в космосе: пробелы и угрозы. Российский космический журнал.
9. NASA Legal Advisory Panel. Space Resource Use and Ownership (2021).